Diskuse

Na pomezí historického románu

Vít Smetana

Igor Lukeš, český historik po léta působící na Bostonské univerzitě, v překladu své nejnovější knihy, vydané o dva roky dříve prestižním nakladatelstvím Oxford University Press, barvitě popisuje, jak Spojené státy během tří poválečných let „ztratily“ Československo, a to především vinou neschopnosti a nekompetentnosti svých diplomatů a zpravodajců.¹ Jak americké ministerstvo zahraničí (*State Department*), tak zpravodajské služby – Úřad strategických služeb (*Office of Strategic Services* – OSS), po skončení války Ústřední zpravodajská skupina (*Central Intelligence Group* – CIG), od podzimu 1947 Ústřední zpravodajská služba (*Central Intelligence Agency* – CIA) – považovaly Československo za mimořádně významný článek v celkové rovnováze sil v Evropě, či dokonce za „testovací případ“, zda budou západní demokracie schopny koexistovat se Stalinovým Sovětským svazem. Přesto Spojené státy nedokázaly zabránit tomu, aby bylo Československo úplně absorbováno do sovětského bloku jakožto stát ovládaný komunisty. Autor si stanovil za hlavní cíl vysvětlit, jak a proč k tomuto americkému selhání došlo.

1 LUKES, Igor: *On the Edge of the Cold War: American Diplomats and Spies in Postwar Prague*. New York – Oxford, Oxford University Press 2012; LUKEŠ, Igor: *Československo nad propastí: Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945–1948*. Z angličtiny přeložili Jan Jiráček a Ladislav Köppl. Praha, Prostor 2014, 383 s. – Některé pasáže tohoto textu jsem publikoval anglicky v následující recenzi zhruba třetinového rozsahu: SMETANA, Vít: The U.S. “Loss” of Czechoslovakia: On the Edge of Historical Truth. In: *Journal of Cold War Studies*, roč. 17, č. 3 (2015), s. 220–226.

Ve své knize odhaluje nepřipravenost, nekompetentnost a amatérství, někdy do slova hraničící s ignorancí, v podání amerických diplomatů a zpravodajců v čele s velvyslancem Laurencem A. Steinhardtem. Heuristickou základnu Lukešova textu představují dokumenty z amerických archivů (především Národního archivu a Kongresové knihovny), českých archivů (zvláště Archivu ministerstva zahraničních věcí a Archivu ministerstva vnitra – dnes Archivu bezpečnostních složek), dále svědectví diplomatů a úředníků, kteří sloužili v letech 1945 až 1948 na americkém velvyslanectví v Praze, nepublikované rukopisy, deníky a memoáry, a v neposlední řadě novinové zprávy a komentáře. Lukešova velmi čtivá, avšak odborně nevyrovnaná kniha přináší řadu velmi přesvědčivých závěrů, ale současně též dlouhé pasáže líčící senzační příběhy okrajového významu, jakož i řadu zjevných chyb při popisování událostí, které se často odehrály jindy či za zcela odlišných okolností, než autor uvádí. Tato pochybení vyvěrají z Lukešovy mnohdy nedostatečné kritiky pramenů, z opomíjení další důležité dokumentace a také z ignorování velké části odborné literatury, jež byla již dříve k „jeho“ tématu opublikována.

Samozřejmě zcela souhlasím s autorovou výchozí premisou, podle níž v roce 1945 nebylo nikým předurčeno, že se Československo brzy ocitne za železnou oponou. Problematičtější už je autorův soud (s. 15), podle něž země „vyšla z druhé světové války, aniž by jasně patřila k některému z ideologických bloků“ (v anglické verzi dokonce „emerged from World War II aligned with neither of the emerging blocs“ – s. 4). Toto tvrzení je o to překvapivější, že v prvních dvou kapitolách autor tvrdě kritizuje prezidenta Edvarda Beneše za jeho prosovětskou zahraniční politiku v letech války. Tato orientace vyvrcholila ve spojenecké smlouvě uzavřené v prosinci 1943, která – autorovými vlastními slovy (s. 48) – „se stala základem budoucí československé zahraniční politiky“ (v anglické verzi je to řečeno opět vyhoceněji: „created foundation for, and imposed limits on, all future Czechoslovak foreign policy“ – s. 30) a jejímž podepsáním si Beneš „rozhněval Londýn a v některých oficiálních kruzích Washingtonu vyvolal vážné obavy“ (s. 48 n.). Ve skutečnosti se sovětsko-československá smlouva stala základním kamenem sovětského aliančního systému ve středovýchodní Evropě – prvním fundamentem vznikajícího sovětského bloku. Jinak ovšem Lukeš vcelku výstižně kritizuje Benešovu zahraničněpolitickou linii, kdy „za zavřenými dveřmi soutil nad cynismem sovětské diplomacie, načež se jí pokorně podřídil, aby ji vzápětí na veřejnosti vychválil do nebes“ (s. 43). A v souvislosti s často ohromujícími prezidentovými výroky trefně uvádí: „Je zajímavé, že prezident, který strávil celý svůj dospělý život v mezinárodní diplomacii, si nikdy neosvojil umění říci málo nebo vůbec nic.“ (s. 49)

Zároveň ovšem už v první kapitole, věnované Benešovu úsilí o znovuoobnovení Československa na mezinárodní scéně po jeho destrukci v letech 1938–1939, nalezneme významná opomenutí a překvapující chyby: S odkazem na Benešovy memoáry tvrdí autor, že americký prezident Franklin D. Roosevelt poslal československému prezidentovi dopis oznamující uznání československé prozatímní vlády, a sice „pouhé dva dny po uznání Československa Brity, 20. července 1941“ (s. 38). Ve skutečnosti byl dopis datován 30. července, tj. dvanáct dnů po britském uznání, a Beneš to ve svých memoárech uvádí správně. Ještě překvapivější než tato drobná

chyba je fakt, že Lukeš v rámci kapitoly o Benešově úsilí vyzdvihnout Československo „z mnichovského hrobu“ vůbec nezmiňuje dlouhotrvající jednání o vytvoření poválečné konfederace s Polskem. Ta totiž představovala až do půli roku 1942 přinejmenším navenek hlavní politickou agendu československé exilové vlády, která předcházela pozdějšímu příklonu k Sovětskému svazu a pro Brity byla klíčovým argumentem pro diplomatické uznání exilové vlády. Autor navíc připisuje československo-sovětskou smlouvu nabídce „z Kremlu“ (s. 40), přestože není pochyb, že šlo o Benešovu iniciativu.²

V následující pasáži o jednom z nejspornějších momentů Benešovy válečné diplomacie pak Lukeš zapomíná na pramennou kritiku, když překvapivě spoléhá na Benešovy paměti: Během své cesty do Spojených států a Kanady v květnu a červnu 1943 prezident údajně řekl svému americkému protějšku Franklinu Rooseveltovi o svém úmyslu uzavřít smlouvu se Sověty a získal jeho souhlas. Poté prý dokonce o budoucím spojení se Stalinem a plánované smlouvě diskutoval s americkými novináři (s. 44)! Problém tkví v tom, že po návratu do Londýna sdělil Beneš překvapeným Britům v čele s ministrem zahraničí Anthonym Edenem, že souhlas se spojeneckou smlouvou získal nejen od Roosevelta, ale rovněž od státního tajemníka (ministra zahraničí) Cordella Hulla, jeho náměstka Sumnera Wellese a asistenta Adolfa A. Berla. Welles však na následný britský dotaz vyloučil, že by byl s Benešem o smlouvě vůbec hovořil, a uvedl, že prezident jej informoval pouze o svém cíli dosáhnout u Stalina porozumění (*understanding*) ohledně postavení Československa v poválečné Evropě. Zmínku o připravované smlouvě neobsahovaly ani detailní záznamy o Benešových rozhovorech s Hullem a Berlem.³ A protože nejspíš neexistuje americký záznam diskuse mezi Benešem a Rooseveltem, asi by každý historik měl být nanejvýš opatrný při snaze formulovat, co bylo tehdy skutečně řečeno. Největší překvapení však na čtenáře čeká na konci kapitoly, když autor sumarizuje události

2 Viz NĚMEČEK, Jan ad. (ed.): *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945: Dokumenty*, 2 sv. Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1998 a 1999. Sv. 1: *Březen 1939 – červen 1943*, s. 418 n. a 423 n., dokumenty č. 207 a 210 – záznamy státního tajemníka v exilovém ministerstvu zahraničních věcí Huberta Ripky o jeho rozhovorech s radou sovětského (vel)vyslanectví při spojeneckých vládách v Londýně Vasilijem A. Valkovem ze 14. a 29.12.1942; *Archiv vnější politiky Rossijskoj federacii* (Moskva), fond Sekretariát Molotova, opis (inventář) 5, papka (složka) 34, dělo (archivní jednotka) 403, analýza náměstka lidového komisaře SSSR Alexandra Je. Kornějčuka pro lidového komisaře zahraničních věcí Vjačeslava S. Molotova z 5.9.1943.

3 *The National Archives*, Londýn (dále TNA), Foreign Office (dále FO) 371/34339, C 8317/525/G, telegramy britského velvyslance v USA lorda Halifaxe pro britské ministerstvo zahraničí (*Foreign Office*) č. 2978 a 3029 z 29.6.1943 a 2.7.1943; viz též americké záznamy Benešových jednání v USA: *Foreign Relations of the United States: Diplomatic papers, 1943* (dále jen FRUS, s příslušným vrocením), sv. III: *The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East*. Washington, D.C., U.S. Government Printing Office 1963, s. 529 n., záznam rozhovoru státního tajemníka Cordella Hulla s Edvardem Benešem z 18.5.1943; *National Archives and Record Administration*, Washington (dále NARA), RG 59, Department of State File 860F.00/1009, záznam rozhovoru náměstka státního tajemníka Sumnera Wellese s Edvardem Benešem ze 17.5.1943; *tamtéž*, *European War 1939/28633 1/2*, záznam rozhovoru Edvarda Beneše s asistentem státního tajemníka Adolfem A. Berlem z 31.5.1943.

celého roku 1944 v pouhém jednom odstavci – jako by už ztratil o toto téma zájem nebo neměl při práci na anglickém originálu dostatek času kapitolu dokončit. Lukeš pouze říká, že Beneš během onoho roku věřil, že na rozdíl od Polska a dalších zemí regionu „bude poválečné Československo v bezpečí“ (s. 49). Přitom zejména druhá polovina roku 1944 přinesla československému prezidentovi několik nanejvýš znepokojivých signálů, že Sovětský svaz hodlá i vůči jeho zemi uplatňovat politiku z pozice síly – především šlo o dvojznačný postoj vůči Slovenskému národnímu povstání a rovněž o neúprosnou sovětizaci Podkarpatské Rusi, která skutečně neproběhla až v lednu 1945 (s. 50).

Ve druhé kapitole, nazvané „Generál Eisenhower odmítá osvobodit Prahu“, poukazuje autor na to, jak obrovskou šanci tady americké vojenské vedení svým rozhodnutím promarnilo. Zdůrazňuje navíc, jak toto americké selhání posílilo v Československu už tak dost silné negativní předsudky vůči Západu: „V české národní kolektivní paměti začala druhá světová válka v září 1938, kdy západní demokracie odevzdaly Československo Hitlerovi, a skončila, když do Prahy přijely sovětské tanky, zatímco americká armáda stála v Plzni.“ (s. 78) Poněkud překvapivě Lukeš nezmiňuje v tomto kontextu ani americký letecký útok na rezidenční čtvrti v Praze dne 14. února 1945, jenž stál život více než šest set jejích obyvatel, ani úspěšný útok na Škodu Plzeň na samém sklonku války, 25. dubna 1945. Přestože první z nich byl způsoben navigačním omylem části bombardérů směřujících na Drážďany a druhý byl zacílen na tehdy největší zbrojovku třetí říše, stále vyrábějící zbraně pro německou válečnou mašinerii, české obyvatelstvo vesměs vnímalo oba útoky jako bolestivé důkazy západní perfidnosti – a jako takové skvěle posloužily československým komunistům v jejich protiamerické a protizápadní kampani, zahájené záhy po osvobození.

Lukeš do knihy zařadil několik stran o misi poručíka Eugena Fodora a seržanta Kurta Tauba do Prahy dne 8. května 1945 a jejich snaze nějakým způsobem přivodit na poslední chvíli osvobození hlavního města Američany. V protikladu k tomuto poměrně dlouhému vyprávění o dost odvážném pokusu podniknutém „zdola“, které je navíc postaveno především na autorových rozhovorech s Taubem v roce 2000, tedy o pětapadesát let později (s. 68–74), nenajdeme v knize ani zmínku o paralelní misi, jež byla naopak vyslána z iniciativy nejvyššího spojeneckého velení: pod velícím podplukovníkem Robertem H. Prattu z V. sboru 3. americké armády doručila tato mise ráno 8. května, poté co projela Prahou, do východočeských Velichovek veliteli armádní skupiny Střed maršálu Ferdinandu Schörnerovi kapitulární rozkaz. Šlo o mimořádně významnou akci, jíž se Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force* – SHAEF) rozhodlo zajistit klid zbraní v českomoravském prostoru a také uklidnit československé představitele v Londýně (Huberta Ripku a generála Stanislava Bosého), kteří se obávali, že válka v jejich zemi bude pokračovat. Zatímco ještě 7. května před polednem stále existovala možnost, že část 16. divize 3. americké armády by mohla nakonec být vyslána do Prahy, vypravení Prattovy mise znamenalo faktický konec amerických úvah o osvobození hlavního města Československa. Jde o jeden z mnoha příkladů,

kdy Igor Lukeš ignoroval práce autorů, kteří se ve svém výzkumu dostali dále než on sám.⁴

Namísto těchto nanejvýš důležitých epizod, přímo spojených s americkou úlohou v Československu v závěru války, zahrnuje autor do svého vyprávění některé obskurní a v podstatě zcela irelevantní příběhy, jako například ten o Martě Gottwaldové, která během cesty vlakem do Československa v dubnu 1945 propukla v usedavý pláč, poté co nebyla pozvána k setkání s místními komunistickými funkcionáři v Kyjevě, přestože se tolik těšila, že bude moci předvést své nové šaty... (s. 59).

Snad mohu mít pochopení pro Lukešovu slabost pro podobné zábavné historky, méně však už pro způsob, jímž opakovaně pracuje s prameny. Tak kupříkladu velmi detailně popisuje, kterak Edvard Beneš před odletem domů (přes Moskvu) na letišti v Londýně dne 11. března 1945 v podstatě zkolaboval – a sice během ceremoniálu, jemuž prý byli přítomni také Winston Churchill a Anthony Eden. Je však zvláštní, že o přítomnosti dvou nejvýznamnějších britských politiků své doby není jediná zmínka v žádném britském ani československém záznamu oné události ani v denících či memoárech těch, kteří tehdy na letišti opravdu byli. Na všech fotografiích z odletu se Beneš objevuje po boku své ženy, ministra zahraničí Jana Masaryka, britského velvyslance u československé exilové vlády Philipa Nicholse a sovětského velvyslance v Londýně Fjodora T. Guseva. A jaký že je Lukešův zdroj pro tento průlomový „objev“? V příslušné poznámce odkazuje na americké deníky *Chicago Tribune* a *New York Times* z 12. března 1945. Oba deníky se však omezily na přetisk krátké agenturní zprávy Associated Press informující o tom, že po šesti letech v exilu prezident Beneš opustil Anglii, aby v Košicích vytvořil novou vládu. Odletěl v doprovodu manželky a dvanácti členů své vlády a osobního štábu, zatímco další členové vlády se měli připojit v Moskvě. „Při ceremoniálu na rozloučenou, navštíveném vysokými britskými představiteli, poděkoval Beneš Anglii za její pohostinnost od svého příjezdu v říjnu 1938.“ Potud k Benešovu odletu přední americké deníky.⁵

Až po delším pátrání jsem zjistil, že Lukeš se ve svém vyprávění spoléhá na paměti Prokopa Drtiny. Ten však nebyl na letišti přítomen, protože odletěl s většinou ministrů už o dva dny dříve. Ve svých memoárech, sepsaných o tři desetiletí později, také přiznává, že si není jist, kdo jej o dění na letišti při prezidentově odletu informoval. Snad prý slečna Kašpaříková, kterou předtím Benešův kancléř Jaromír Smutný povolal z Káhiry pro stěhování prezidentovy kanceláře: „Mám v hlavě utkvělou vzpomínku, že to byla ona, kdo mně vyprávěl o tom, jak to s odjezdem prezidentovým skutečně bylo,“ zavzpomínal po letech Drtina.⁶ Co tedy „jedna slečna povídala“, historik Igor Lukeš (s odkazem výhradně na americké deníky!) dokonale

4 Zde srv. především KOKOŠKA, Stanislav: *Praha v květnu 1945: Historie jednoho povstání*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2005, s. 203–206 a 214–216.

5 Viz *Exile of Benes Ends: Czechoslovak President Is Now on Way to Homeland*. In: *New York Times* (12.3.1945), s. 3; *Czech Leader Returns Home, Ends 6 Yr. Exile*. In: *Chicago Daily Tribune* (12.3.1945), s. 5. Za zprostředkování obou článků jsem zavázán Janě Sehnálkové z Amerického centra.

6 DRTINA, Prokop: *Československo můj osud*, sv. II/1: *Emigrací k vítězství*. Praha, Melantrich 1992, s. 11 n.

využil – a ještě notně příkrášlil: Nejprve prý promluvil Churchill. Když se však Beneš pokusil odpovědět, „nebyl schopen vypravit ze sebe nejjednodušší slova. Rty se mu sice pohybovaly, ale nevydal ze sebe ani hlásku. Snažil se ze všech sil, přesto se nakonec musel s ponížením vzdát. Došel k Churchillovi a pošeptal mu několik slov díky za britskou pohostinnost během války. BBC okamžitě vypnula mikrofony a válečná cenzura veškeré stopy o tom smutném představení úspěšně zametla.“ (s. 56) Ani pro toto své tvrzení neuvádí Lukeš jediný zdroj. Ani ten nepřiznaný – tj. Prokop Drtina, vzpomínající na to, co mu o třicet let dříve řekla snad slečna Kašpaříková – ovšem nepsal nic o tom, že by Beneš jen cosi šeptal zblízka Churchillovi: „Nějak se to pak upravilo a dr. Beneš přece jen mohl Churchillovi odpovědět a stručně Anglii poděkovat za pohostinství.“ Dojem však byl prý skličující a přítomní měli obavy jak o Beneše, tak o budoucnost Československa: „Do britského rozhlasu a tisku však o tom nepřišla při jeho ukázněnosti nejmenší zmínka.“⁷

Ve skutečnosti otiskly následujícího dne *The Times* krátký článek nazvaný „Odlet Dr. Beneše“, který celkem jasně ukazuje, kdo přesně se s prezidentem na letišti loučil: „Mezi těmi, kdož se s prezidentem rozloučili, byl lord Clarendon, reprezentující krále a královnu; pan Philip Nichols, britský velvyslanec v Československu, reprezentující britskou vládu; a pan Gusev, ruský velvyslanec.“⁸ Neexistoval samozřejmě nejmenší důvod, proč by se ona cenzura při svém úspěšném zametání stop o „smutném představení“ měla snažit utajit před britským obyvatelstvem, že se s československým prezidentem rozloučili na letišti také britský ministerský předseda a ministr zahraničí... Ostatně Benešův osobní tajemník Eduard Táborský, který na rozdíl od Drtiny s prezidentem letěl, krátce poté zachytil samotný odlet ve svém deníku mnohem méně dramatickými slovy:

Rozloučení s Edvardem Benešem na londýnském letišti 11. března 1943 – vlevo od prezidenta sovětský velvyslanec Fjodor T. Gusev, vpravo britský velvyslanec Philip Nichols a paní Hana Benešová, za prezidentem státní tajemník Hubert Ripka a na schůdcích letadla brigádní generál Oldřich Španiel (foto z publikace Eduarda Tábořského Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Praha, Mladá fronta 1993)

7 *Tamtéž*, s. 12.

8 Dr. Benesh's Departure. In: *The Times* (12.3.1945), s. 4.

„Na letišti pěkné rozloučení. Letecký pluk zahrál naše hymny, president provedl přehlídku. Až nad Francii nás doprovázela čestná letka stíhačů. Počasí pěkné, slunné.“⁹ Tedy žádné chmury, ale jasný den! Ani slovo o Benešově indispozici a rovněž tak o nikým neočekávané Churchillově přítomnosti, přestože obojí by jistě zaujalo Tábořského pozornost do té míry, aby do svého obsáhlého a pečlivě sepsovaného deníku utrousil aspoň pár slov. Vždyť možností osobního setkání s Churchilllem bylo za celou válku pro kohokoli z exilové komunity nemnoho a Benešovu zdravotnímu stavu Tábořský naopak opakovaně věnoval ve svém deníku dlouhé pasáže. Nic o údajné Churchillově přítomnosti a předneseném projevu samozřejmě nenajdeme ani v desátém dílu obsáhlé, chronologicky pojaté Churchillovy biografie od Martina Gilberta, ani v deníku premiérova osobního tajemníka Jocka Colvilla, a konečně ani v Churchillově pozůstalosti, uložené v archivu cambridgeské Churchill College. Řádila snad všude tam britská cenzura? Nikoli, logický závěr je zřejmý: Winston Churchill, který se s Benešem osobně rozloučil už při obědě 24. února,¹⁰ ceremoniál na letišti vůbec nenavštívil, a Edvard Beneš, ať už jakkoli indisponovaný, mu tedy nemohl přijít nic pošeptat.

Jistě, vypadá to všechno jako jedna relativně nedůležitá nepřesnost. Barvitě líčení Benešova kolapsu na letišti v Churchillově přítomnosti však zároveň vypovídá mnohé o tom, jak je Igor Lukeš zvyklý pracovat s prameny. Nelze zde nevzpomenout epizody, jež se vztahuje k jeho předchozí knize o Benešově diplomacii ve třicátých letech, do níž autor zakomponoval kapitolu nazvanou „Lord Runciman a soudruh Ždanov: politika Západu a Sovětského svazu vůči Československu od června do začátku září 1938“; její část detailně popisovala, kterak člen nejužšího sovětského vedení Andrej A. Ždanov v Praze koncem srpna 1938 agitoval za proletářskou revoluci.¹¹ Když poté Milan Hauner přesvědčivě vyvrátil možnost, že by byl Ždanov tou dobou Prahu a Československo vůbec navštívil,¹² jal se Igor Lukeš vysvětlovat, že snad Prahu nenavštívil skutečný Ždanov, ale nějaký jiný sovětský agitátor, jakýsi „ždanov“ s malým „ž“...¹³ Snad se tedy v březnu 1945 na letišti v Londýně loučili

9 Hoover Institution Archives, Stanford (Cal.), Eduard Tábořský papers, box 1, Tábořského deník, záznam z 11.3.1945.

10 Viz GILBERT, Martin: *Road to Victory: Winston S. Churchill 1941–1945*. London, Heinemann 1986, s. 1233; COLVILLE, John: *The Fringes of Power: Downing Street Diaries, sv. 2: 1941 – April 1955*. London, Sceptre 1987, záznam z 24.2.1945, s. 204 n.

11 LUKEŠ, Igor: *Československo mezi Stalinem a Hitlerem: Benešova cesta k Mnichovu*. Praha, Prostor 1999, s. 199–203; viz také TÝŽ: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*. Oxford – New York, Oxford University Press 1996, s. 198–201.

12 HAUNER, Milan: Dokumenty, které otřásají pověstí republiky. In: *Dějiny a současnost*, roč. 21, č. 1 (1999), s. 48–51; TÝŽ: Zrada, sovětizace, nebo historický lapsus? Ke kritice dvou dokumentů k československo-sovětským vztahům z roku 1938. In: *Soudobé dějiny*, roč. 6, č. 4 (1999), s. 545–571.

13 LUKEŠ, Igor: Ještě jednou o „Ždanovovi v Praze“. In: *Dějiny a současnost*, roč. 21, č. 4 (1999), s. 51 n. Celou legendu o Ždanovovi v Praze nakonec od základu vyvrátil Ivan Štoviček, když ve svém důkladném rozboru klíčového, ovšem nedatovaného dokumentu dospěl k závěru, že Ždanov tento svůj projev určitě nepřednesl v srpnu 1938 v Praze, ale

s prezidentem Benešem jen jakýsi „churchill“ a „eden“? Co na tom, že ve skutečnosti šlo o lorda Clarendona a Philipa Nicholse; hlavně když se podaří poskládat dohromady poutavý příběh obsazený velkými hvězdami, které čtenář dobře zná...

Dalším příkladem autorovy prazvláštní práce s prameny budiž pasáž, v níž upozorňuje na povzbudivý fakt, že si na jaře 1945 začali někteří američtí a britští představitelé konečně uvědomovat, že „hlas sovětské vlády na mírové konferenci bude do velké míry záviset na momentálním postavení Rudé armády ve chvíli ukončení vojenských akcí“ (s. 62). Lukeš přitom odkazuje na telegram státního departamentu datovaný 25. srpna 1945 (!) – s připojeným memorandem britského diplomata T. H. Prestona (s. 320, pozn. 69). Jenom z anglické verze knihy (s. 241, pozn. 69) se ovšem dozvíme, že ono memorandum pocházelo navíc z ledna 1943! Igor Lukeš ve své knize také opakovaně demonstruje, že právě v britské zahraniční politice a relevantní dokumentaci se orientuje jen velmi chabě. O to dalekosáhlejší jsou však jeho závěry na tomto poli. Už v úvodu s názvem „Poválečné Československo. Univerzální klíč k Evropě?“ postuluje, že Londýn „nebyl ani schopen, ani ochoten hrát v poválečné Praze úlohu obhájce demokracie“ (s. 23). Snad nic není vzdálenější pravdě... Britský velvyslanec Philip Nichols odjel do Prahy počátkem června 1945 s velmi konkrétním programem, jak posilovat britsko-československé vztahy a zároveň též demokracii v Československu. V souladu s ním Britové úspěšně utužovali vzájemné kulturní a ekonomické vazby, nepodpořili americkou politiku hospodářského tlaku, odstartovanou v létě 1946, a konečně v lednu 1948 vyslal ministr zahraničí Ernest Bevin do Prahy svého osobního tajemníka Piersona Dixona jakožto nového velvyslance a vybavil jej osobním vzkazem pro prezidenta Beneše s klíčovou otázkou, „co můžeme jakýmkoli způsobem učinit, abychom napomohli uhájit svobodu jeho lidu“.¹⁴ Autorovi však jeho apriorní skepse ohledně britské politiky vůči Československu umožní prezentovat hlavní tezi knihy, a sice že Spojené státy byly „jedinou mocností, která mohla čelit případné snaze Sovětského svazu nastolit v Československu komunistický režim“ (s. 23), a že tuto možnost promarnily...

Z obecného hlediska souhlasím s některými klíčovými argumenty, které autor v knize předkládá: Ne vše bylo v Československu ztraceno jen kvůli tomu, že Američané odmítli osvobodit Prahu. Američtí diplomaté (a špioni) v zemi v podstatě promeškali příležitost oslabit komunisty a prezentovat demokracii amerického stylu jako přesvědčivou alternativu k „lidové demokracii“, která nakonec vyústila v totalitarismus

s největší pravděpodobností bezprostředně po skončení sedmého kongresu Kominterny v Moskvě v srpnu 1935 (ŠTOVÍČEK, Ivan: Ždanov v Praze aneb Jak vznikají legendy: Ke kritice dokumentu, který se stal základem novodobé legendy. In: *Tamtéž*, roč. 21, č. 6 (1999), s. 26–28).

14 TNA, FO 800/450, Bevinův dopis Dixonovi z 18.1.1948. Viz blíže SMETANA, Vít: *Old Wine in New Bottles? British Policy towards Czechoslovakia, 1938–39 and 1947–48*. In: CORNWALL, Mark – EVANS, R. J. W. (ed.): *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe, 1918–1948*. Oxford, Oxford University Press 2007, s. 143–167; KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan (ed.): *Osvobozené Československo očima britské diplomacie: Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945*. Praha, Karolinum 2010.

sovětského stylu. Některé z jejich ne právě citlivých kroků dokonce jen posilovaly protizápadní zaujetí patrné u většiny českého obyvatelstva. Především politika hospodářského tlaku, k níž se americká diplomacie uchýlila na přelomu léta a podzimu 1946 v reakci na rostoucí antiamerickou propagandu ze strany velké části československého tisku, jakož i protiamerického vystupování československých představitelů na mezinárodní scéně (především během pařížské mírové konference v létě 1946), byla zcela pomýlená a kontraproduktivní, když pouze nabízela dodatečné argumenty komunistické propagandě, vykreslující obraz proradného Západu a životně důležité prosovětské orientace československé zahraniční i hospodářské politiky. Především velvyslanec Laurence A. Steinhardt si zaslouží notnou dávku kritiky. Zčásti vzhledem ke svému neopodstatněnému optimismu ohledně vývoje československé demokracie, který ve Washingtonu vedl k ignorování jasných příznaků toho, jak je nestabilní a od podzimu 1947 na samém pokraji kolapsu, a zčásti vzhledem k tomu, do jaké míry dopustil, aby byl při plnění povinností vyplývajících z jeho diplomatické mise rozptylován rozličnými osobními či obchodními záležitostmi. Zejména v tomto posledním případě šlo o velmi vážnou věc, když Steinhardt dlouhodobě jednal v zájmu advokátní firmy Guggenheimer & Untermyer, jejímž spolumajitelem byl a která hájila zájmy několika amerických občanů a firem, jejichž majetek byl záhy po válce znárodněn. Tyto zájmy se přitom postupně stále více dostávaly do konfliktu s hlavním strategickým zájmem Spojených států v Československu – snažit se napomoci upevňování demokratického zřízení v zemi.

Jakkoli jsou tyto závěry obecně přijatelné, rysují se tady přinejmenším tři základní problémy: Zaprvé, tohle vše není nic nového. Už v roce 1978 napsal přímo na toto téma velmi dobrou knihu americký historik Walter Ullmann a v roce 2004 přidala další francouzská historička Justine Faure.¹⁵ Lukeš obě práce jaksi z povinnosti zmíní v jediném odkazu – a následně je zcela ignoruje... Je to škoda zejména v případě Ullmannových *Spojených států v Praze, 1945–1948*, což je v mnoha ohledech podstatně spolehlivější a přesnější kniha než ta Lukešova. Stejně tak se zdá, jako by Igor Lukeš programově opomíjel další relevantní texty napsané na „jeho“ téma, ať už byly publikovány anglicky, česky, nebo slovensky,¹⁶ jakož i na související témata, jimiž se ve svém textu zabývá (kupříkladu mezinárodní aspekty osvobození Prahy).¹⁷

15 ULLMANN, Walter: *The United States in Prague, 1945–1948*. Boulder (Colorado) – New York, East European Monographs 1978; FAURE, Justine: *L'ami américain: La Tchécoslovaquie, enjeu de la diplomatie américaine, 1943–1968*. Paris, Tallandier 2004 (česky: *Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006).

16 Viz např. LUNDESTAD, Geir: *The American Non-Policy towards Eastern Europe: 1943–1947*. Tromsø, Universitetsforlaget 1978, s. 149–182; MAREŠ, Petr: Čekání na Godota: Americká politika a volby v Československu v květnu 1946. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 1 (1997), s. 7–25; MICHÁLEK, Slavomír: *Nádeje a vytriezvenia: Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945–1951*. Bratislava, Veda 1995.

17 Viz např. KOKOŠKA, S.: *Praha v květnu 1945* (viz pozn. 4); LUŽA, Radomír V.: The Liberation of Prague: An American Blunder? A Note. In: *Kosmas: Journal of Czechoslovak and Central European Studies*, roč. 3, č. 1 (léto 1984), s. 41–57; PREČAN, Vilém: Osvobozování Československa americkou armádou. In: TÝŽ: *V kradeném čase: Výběr ze studií, článků*

Zadruhé, nikde v textu nepředkládá autor pozitivní alternativu, co mohlo či mělo být z americké strany učiněno, aby se podařilo zastavit československý drift směrem ke komunismu. Pouhé náznaky, které předkládá, jsou buď neprůkazné, nebo nepřesvědčivé: Steinhardtovo hoštění členů kongresových výborů či generálů George Pattona a Dwighta Eisenhowera skutečně nedokážu spolu s autorem vnímat jako rozptylování velvyslance od diplomacie a politiky (!), ale spatřuji v těchto aktivitách důležitou formu veřejné diplomacie, zacílené především na české obyvatelstvo (s. 125 n.). A z novinového článku z května 1947, podle nějž by „Češi“ rádi uzavřeli se Spojenými státy smlouvu, již by vyvážili alianci s Moskvou, Lukeš vyvozuje, že šlo ve skutečnosti o Benešovo explicitní přání, které americké velvyslanectví opomenulo tlumočit do Washingtonu (s. 225 n.). V té době však byl takový projekt zcela mimo realitu – především vzhledem k dobrovolné a stále narůstající československé závislosti na Sovětském svazu. Proto také nemáme žádné věrohodné záznamy o tom, že by se Beneš americkým diplomatům o podobné možnosti zmínil – a ti tak o ní nemohli informovat Washington.

A konečně zatřetí, a to je asi nejvýznamnější: kniha je napsána *à la thèse*. Prezentace zasloužené kritiky jakékoli historické osobnosti by neměla přivést autora k tomu, aby zkresloval historickou skutečnost či záměrně čtenářům zatajil některá důležitá fakta, případně polehčující okolnosti. Igor Lukeš bohužel činí obojí.

Není pravda, že by Laurence Steinhardt byl natolik šokován triumfem komunistů v parlamentních volbách z 26. května 1946, že mu trvalo týden, než napsal do Washingtonu. Tady se ovšem česká verze knihy poněkud liší od anglické. V té se totiž můžeme dočíst: „Steinhardtovi trvalo nějaký čas, než se ze šoku vzpamatoval. Trvalo mu celý týden, než napsal do Washingtonu. Připustil, že volby byly svobodné.“¹⁸ Naopak česká verze je oslabenější: „Steinhardtovi trvalo týden, než se ze šoku vzpamatoval. Ve své zprávě o květnových volbách připustil, že se nepodvádělo.“ (s. 183) Proč ona změna směrem k pouhému tvrzení, že se Steinhardt prostě jen týden „vzpamatoval ze šoku“? Tady se nemohu vyhnout osobní poznámce: V době, kdy Igor Lukeš finalizoval svou českou knihu do tisku, měl už k dispozici rukopis mé kritické recenze napsané pro *Journal of Cold War Studies*. Byl bych upřímně rád, že jsem tak pomohl ušetřit české čtenáře – beztak už dost zahrnované všemožnými podobami protiamerické kritiky a propagandy – alespoň jednoho autorova nepodloženého tvrzení o elementární neschopnosti představitelů Spojených států. To by ovšem zároveň nesměl Igor Lukeš rok a půl fakticky blokovat otištění recenze svými znovu a znovu opakovanými sliby, že už co nevidět pošle editorovi *JCWS* pádnou odpověď na mou recenzi, a oba texty tak budou moci vyjít současně. Svou repliku nikdy nedodal, a tak recenze nakonec vyšla samostatně až v létě 2015.¹⁹

a úvah z let 1973–1993. Brno, Doplněk 1994, s. 60–72; HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít a kol.: *Draze zaplacená svoboda: Osvobození Československa 1944–1945*, sv. 1–2. Praha, Paseka 2009.

18 „It took Steinhardt some time to absorb the shock. A full week passed before he wrote to Washington. He conceded that the voting was free.“ (LUKES, I.: *On the Edge of the Cold War*, s. 135.)

19 SMETANA, V.: The U.S. “Loss” of Czechoslovakia.

Každopádně Lukeš zaznamenává až Steinhardtovu zprávu z 3. června 1946. Ovšem velvyslanec psal do Washingtonu o výsledcích voleb stručně už 27. května, o dva dny později poslal do státního departmentu jejich delší analýzu plus dva další telegramy, v nichž se zabýval dílčími aspekty voleb.²⁰ Pokud by si byl autor důkladně nastudoval velmi dobrou knihu Waltera Ullmanna, nebo alespoň příslušný svazek základní edice *Foreign Relations of the United States*, mohl sebe i čtenáře ušetřit tohoto zbytečného lapsu.²¹

Obecně souhlasím s autorovým následujícím závěrem: „Americký ‘chlad’ vůči Československu – taktika prosazovaná Steinhardtem, aby se zvýšila ochota Prahy kompenzovat americké majitele znárodněných majetků – hrál do karet radikálům v KSČ, kteří přímo toužili po tom, aby zemi mohli od Západu izolovat.“ (s. 225 n.) Zmíněný „chlad“ se však týkal především americké finanční asistence – a dokonce i na tomto poli byl méně mrazivý, než autor tvrdí. Tak předně úvěr ve výši padesát milionů dolarů z přebytků americké armády, jež Steinhardt v první polovině roku 1946 opakovaně doporučoval odložit, nakonec i navzdory volebním výsledkům byl Československu udělen, což ovšem autor nezmiňuje.²² A jakkoli čerpání této půjčky, jakož i jednání o další prostřednictvím Export-Import Bank ve stejné výši, bylo zastaveno v reakci na ostentativně prosovětské a současně protiamerické vystupování československé delegace na pařížské mírové konferenci, neznamenalo to úplný konec americké pomoci: ta totiž do země nadále plynula v obrovském objemu prostřednictvím UNRRA, a to až do jara 1947.²³ Tato hospodářská pomoc však nezapadá do Lukešovy interpretace, tedy ji nezmiňuje...

20 NARA, RG 59, LM 84, Records of the U.S. Department of State relating to the internal affairs of Czechoslovakia, cívk. č. 1, 860F.00/5–2746, Steinhardtův telegram pro státního tajemníka Jamese F. Byrnesa č. 893 z 27.5.1946; *tamtéž*, 860F.00/5–2946, Steinhardtovy telegramy pro státního tajemníka Jamese F. Byrnesa č. 936, 914 a 926 z 29.5.1946.

21 ULLMANN, W.: *The United States in Prague, 1945–1948*, s. 53 n.; *FRUS*, 1946, sv. VI: *Eastern Europe, the Soviet Union*. Washington, D.C., U.S. Government Printing Office 1969, s. 199 n., Steinhardtův telegram pro státního tajemníka Jamese F. Byrnesa z 27.5.1946.

22 Autor zcela nejasně uvádí, že původní žádost „byla schválena, potom byla odložena“, následně se v květnu 1946 půjčky „znovu dostaly na pořad dne“, ale v červenci Steinhardt „argumentoval, že jakmile Češi a Slováci budou mít peníze v kapse, jejich ochota spolupracovat klesne na bod mrazu“. Nato si v srpnu 1946 Praha stěžovala, že „podmínky nabízené Washingtonem jsou ve srovnání s podobnými půjčkami pro západní Evropu diskriminační“ (s. 172). Lukeš tady zjevně směšuje dvě rozdílné půjčky – úvěr z přebytků válečného materiálu a rekonstrukční půjčku od Export-Import Bank, obě ve výši padesát milionů dolarů. Zatímco první půjčka byla Československu poskytnuta krátce po volbách (viz *FRUS*, 1946, sv. VI, s. 200–203, zpráva komisaře pro zahraniční likviditu Thomase McCaba pro československého velvyslance v USA Vladimíra Svetozára Hurbana z 28.5.1946), druhá nebyla nikdy schválena.

23 Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) poskytla Československu pomoc v celkové výši 335 milionů dolarů, z čehož 273 milionů byla hodnota dodaného zboží. Touto částkou se Československo řadilo na páté místo, za Čínu, Polsko, Itálii a Jugoslávii. Spojené státy hradily tři čtvrtiny veškerých nákladů. (Viz SOMMER, Karel: *UNRRA a Československo*. Opava, Slezský ústav AV ČR 1993, s. 97 a 101.)

Lukeš se Steinhardtovi doslova vysmívá za to, jak naivně a prvoplánově vnímal bezprostřední dopady americké politiky hospodářského tlaku na Československo, konkrétně že věřil premiéru Klementu Gottwaldovi, když v jeho přítomnosti nařídil ministerstvům informací a zahraničí, aby prvé zmírnilo protiamerickou propagandu a druhé sestavilo seznam amerických vlastníků, kteří by za své znárodněné majetky měli být odškodněni. „Byla to jen hra,“ komentuje autor (s. 175). Problém této jednoduché dedukce spočívá ovšem v tom, že antiamerická propaganda v komunistickém tisku byla na několik měsíců skutečně zmírněna či téměř umlčena. Čtrnáctého listopadu 1946 se také československá vláda oficiálně zavázala odškodnit americké vlastníky za jejich znárodněný majetek, do jara 1947 uzavřelo ministerstvo zahraničí individuální dohody s jednotlivými americkými žadateli a tyto dohody už čekaly „jen“ na schválení československou vládou.²⁴ Samozřejmě, nikdy se ho nedočkaly, nicméně není v pořádku, že tyto důležité „podrobnosti“ nejsou do Lukešova příběhu vůbec zahrnuty – zřejmě proto, že by mohly oslabit autorův paušální soud o naivitě a nekompetentnosti amerických diplomatů v čele s velvyslancem. Lukeš dále ironizuje Steinhardtův soud, podle nějž demokraté nad přerušáním rozhovorů o půjčkách (a dodejme za autora, že také nad zastavením těch již udělených a čerpaných) „jásali“, zatímco komunisté byli „sklíčení“ (s. 174). Jenže – právě tak v prvních dnech popisovali situaci Jan Masaryk a Edvard Beneš!²⁵ A tak se po několik měsíců skutečně zdálo, že nově prováděná politika přináší výsledky. Samozřejmě, o rok později byla situace zcela odlišná: politici z nekomunistického tábora naléhavě žádali o americké půjčky, zatímco antiamerická propaganda v komunistickém tisku dosáhla svého dosavadního vrcholu.

Bylo nepochybně Steinhardtovou největší chybou během jeho působení v Československu, že i na podzim 1947 nadále doporučoval držet se politiky odstartované o rok dříve. Historik by však měl být schopen sledovat vývoj událostí, a nikoli soudit skutky aktérů retrospektivně, podle jejich výsledku a z dnešního pohledu. A je tu ještě jeden paradox. V souvislosti s nabídkou Marshallova plánu a prvotním československým zájmem o ni autor sám uvádí: „Gottwald však příležitostně uměl odložit svoji ideologii stranou a soustředit se na praktické zájmy a nechybělo mu porozumění pro význam hospodářství. Věděl, že země potřebuje úvěry, aby mohla

24 TNA, FO 371/56081, N 16213/12590/12, výměna nót mezi náměstkem státního tajemníka Deanem Achesonem a velvyslancem v USA Jurajem Slávikem, 14.11.1946; *Library of Congress*, Washington (dále jen LC), Laurence A. Steinhardt Papers, box 54, dopis zástupce velvyslance USA v Praze Johna H. Bruinse Steinhardtovi z 27.1.1947; box 85, Steinhardtův dopis Bruinsovi ze 4.2.1947; box 84, Steinhardtovy dopisy ministru zahraničí Janu Masarykovi z 22. a 28.4.1947, úředníkovi ministerstva zahraničí Miroslavu Niederlemu z 15.5.1947, zástupci vedoucího středoevropského odboru Francisu T. Williamsonovi z 21.5. a 11.6.1947, předsedovi správní rady společnosti Socony Vacuum Company Haroldu Sheetsovi z 20. a 28.5.1947 a 30.6.1947, budoucímu státnímu tajemníkovi Johnu Fosteru Dullesovi (aktuálně právnímu zástupci rodiny Petschků) z 2. a 26.6.1947.

25 LC, Laurence A. Steinhardt Papers, box 51, memorandum Francise T. Williamsona o rozhovoru s Janem Masarykem z 3.12.1946; *FRUS*, 1946, sv. VI, s. 238–241, Steinhardtův telegram č. 2008 pro státního tajemníka Jamese F. Byrnesa z 23.12.1946.

nakoupit suroviny...“ (s. 232 n.) Když ovšem toto mohlo platit v červnu 1947, tak asi nelze podobné premiérové „porozumění“ šmahem vyloučit ani v říjnu 1946.

Igor Lukeš rovněž kritizuje Steinhardta za jeho pobyty v Americe, při nichž si vyřizoval své obchodní záležitosti. Prakticky ale ignoruje fakt, že velvyslanec v obou případech – jak na počátku roku 1947, tak na přelomu let 1947 a 1948 – podnikal řadu kroků a aktivit na podporu Československa, a to v nejvlivnějších amerických kruzích, přednáškami na prestižních fórech (včetně mimořádně vlivné Rady pro mezinárodní vztahy – *Council on Foreign Relations*)²⁶ počínaje a konzultacemi ve státním departmentu a dalších vládních úřadech konče.²⁷ Cílem bylo mimo jiné prosadit uzavření kulturní smlouvy, ale také obchodní smlouvy, a publikovat dokumenty o tom, proč americká armáda neosvobodila v květnu 1945 Prahu (veřejnost nevěděla, že především kvůli žádosti sovětského generálního štábu z 5. května 1945, podpořené nepravdivým tvrzením, že sovětská operace už začala, což generál Eisenhower respektoval). Špatné načasování však učinilo všechny tyto iniciativy bezpředmětnými, když měly být realizovány a poté adekvátně „prodány“ na propagandistické úrovni před volbami plánovanými na květen 1948...²⁸ Lukeš ovšem nemilosrdně sčítá měsíce, které v letech 1947 a 1948 strávil Steinhardt mimo pražskou ambasádu. V jednom ze svých dříve publikovaných článků shovívavě připustil – ovšem jen v poznámce – že „existují dopisy naznačující, že [Steinhardt] v lednu 1948 podstoupil operaci žlučových kamenů“ v New Yorku.²⁹ Ano, jistě, ve velvyslancově pozůstalosti, uložené v Kongresové knihovně, lze k tomu snadno dohledat poměrně rozsáhlou dokumentaci, která odhaluje též pooperační komplikace, jež Steinhardta přinutily odložit plánovaný návrat do Prahy až na 19. února. V *Československu nad propastí* však už Lukeš pominul tyto dost významné polehčující okolnosti docela – nejspíš v obavě, aby snad neotupily ostří jeho kritiky.

Zarputilá kritika velvyslance Steinhardta dosahuje vrcholu na stranách 245 a 246, kde Lukeš cituje memorandum pro prezidenta Trumana ze 7. listopadu 1947, které našel v prezidentské Knihovně Harryho S. Trumana a v němž jeho „autor“, státní tajemník George C. Marshall předpověděl, že Stalin „nejspíše bude muset rázně zakročit, protože relativně svobodné Československo by se mohlo stát vážnou hrozbou pro politickou pozici Moskvy“. K tomuto „objevu“ přidává Lukeš svůj komentář:

26 Seeley G. Mudd *Manuscript Library*, Princeton (New Jersey), Council on Foreign Relations Collection, box 442, záznam Steinhardtovy přednášky ze 17.2.1947, pořízený poradcem státního tajemníka pro východní Evropu Johnem C. Campbellem.

27 Vyvrcholilo to setkáním s prezidentem Harrym S. Trumanem, sjednaným na dopoledne 5. února 1948 (LC, Laurence A. Steinhardt Papers, box 85, Steinhardtovy dopisy úředníkovi středoevropského odboru státního departmentu Haroldu C. Vedelerovi a Johnu H. Bruinsovi z 3.2.1948). Bohužel žádný záznam ze schůzky s prezidentem nebyl nalezen.

28 Podrobná dokumentace je uložena ve washingtonském Národním archivu a Kongresové knihovně: NARA, RG 59, Department of State Decimal File 1945–49, box 3324; LC, Laurence A. Steinhardt Papers, boxy 58 a 57, dopis Francise T. Williamsona Steinhardtovi z 23.1.1948, dopis Harolda C. Vedelera Steinhardtovi z 30.1.1948 a dopis Johna H. Bruinse Steinhardtovi z 20.1.1948.

29 LUKES, Igor: The 1948 Coup d'État in Prague Through the Eyes of the American Embassy. In: *Diplomacy and Statecraft*, roč. 22, č. 3 (2011), s. 431–449, pozn. 39.

„Marshallův rozbor, založený na zdravém rozumu a vojenských zkušenostech, nabízel pronikavější analýzu pražské krize, než jakou poskytovaly depeše amerických diplomatů a zpravodajů z Schönbornského paláce a Vojenské mise na Loretánském náměstí.“ A následuje ještě autorův povzdech nad tím, kterak ministr Marshall, jenž „nestrávil v Praze ani den, přišel s podstatně přesnějším hodnocením situace“ než ambasáda v Praze se všemi svými možnostmi a informačními zdroji. Problém je, že skutečným autorem dokumentu nazvaného *Résumé of World Situation* byl George F. Kennan, šéf Štábu pro politické plánování (*Policy Planning Staff*), kterému přímá zkušenost z metropole na Vltavě tedy rozhodně nechyběla, protože na americkém vyslanectví v Praze strávil celý rok, počínaje zářím 1938, a znovu ji navštívil na podzim 1940. Dokument byl mnohokrát citován v odborné literatuře a opět platí, že Lukeš jej mohl nalézt v příslušném svazku *Foreign Relations of the United States* – základní edici dokumentů americké zahraniční politiky, kterou používá pouze jedinkrát, a sice v samém závěru své knihy (s. 306, pozn. 89).³⁰ A je koneckonců tato chladná, až fatalistická analýza něčím, co by si zasloužilo obdiv, jestliže po ní z Washingtonu nenásledovala žádná iniciativa, ba ani jakákoli americká intervence? I přes veškeré své obchodní zájmy a osobní aféry si Steinhardt za všechnu svou snahu ve prospěch Československa zaslouží podle mého mínění větší kredit než Kennan s Marshallem, kteří zemi už na podzim 1947 tak „prozíravě“ odepsali...

V knize lze nalézt řadu dalších chyb a metodologických pochybení. Je například odvážné prohlásit, že Paříž by v půli roku 1946 neměla „žádný zájem“ o spojeneckou smlouvu s Československem, jestliže jednání o československo-francouzské smlouvě tou dobou probíhala.³¹ Je nepochybně velmi cenné, že autor ještě stihl hovořit s řadou bývalých amerických diplomatů a zpravodajských důstojníků, kteří sloužili v poválečné Praze. Jsem nicméně poněkud skeptický při čtení dlouhých narativních pasáží opírajících se výhradně jen o tyto vzpomínky, zachycené o pětapadesát či šedesát let později. Týká se to mimo jiné vyprávění Kurta Tauba, zástupce náčelníka americké Vojenské mise v Praze, v jehož případě Lukeš odhaluje, že byl s vysokou pravděpodobností naverbován sovětskými zpravodajskými službami. Stejně tak je podivné autorovo opakované spoléhání na psané paměti, mezi nimiž hrají klíčovou úlohu právě memoáry tehdejšího ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny – v zarážejícím kontrastu k odborné produkci českých a slovenských historiků z posledních pětadvaceti let, kterou autor v převážné většině ignoruje.

Samozřejmě, kniha má také své silné stránky. Lukeš velmi rozumně zasazuje svou kritiku americké politiky do náležitého kontextu: „Největší díl odpovědnosti

30 *FRUS*, 1947, sv. I: *General, The United Nations*. Washington, D.C., U.S. Government Printing Office 1973, s. 770–777, zpráva Štábu pro politické plánování s názvem „*Résumé of World Situation*“, 6.11.1947. Státní tajemník George C. Marshall poté prezentoval výtah ze zprávy na jednání vlády dne 7.11.1947.

31 K jednáním o francouzsko-československé spojenecké smlouvě v letech 1946–1947 viz např. rozsáhlá dokumentace v edici: PETRUF, Pavol (ed.): *Politické vztahy mezi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948)*. Bratislava, Matica slovenská 2003, s. 305–520.

za porážku československé demokracie leží na Češích samých. Národ, oslepený iracionálním strachem z poraženého a okupovaného Německa, ve svém středu po válce akceptoval agresivní komunistickou menšinu.“ Prezident Edvard Beneš, ministr zahraničí Jan Masaryk a další demokratičtí politici se naivně domnívali, že jejich totalitní protivníci se zcivilizují a „výsledkem bude tolerantní forma československého socialismu“ (s. 30). Na jiném místě autor opět velmi trefně dodává: „Metafyzická víra v Beneše byla jedním z faktorů, které přispěly k tomu, že demokraté nadcházející zápas s KSČ o moc školácky podcenili.“ (s. 135)

Igor Lukeš je také prvním autorem, který se pokusil o soustavnější zpracování atraktivního tématu amerických zpravodajských aktivit v Československu bezprostředně po válce. Učinil tak velmi čtivým způsobem, přičemž jeho vyprávění o tom, jak se američtí agenti nechali ve všech směrech předstihnout svými prokomunistickými československými protivníky, je „zaldněno“ osobními příběhy jednotlivých agentů od Charlese Kateka po Spencera Taggarta. Autor také s některými z nich ještě na přelomu století hovořil, nicméně jinak jsou hlavním zdrojem pro zkoumání jejich aktivit a kontaktů s československými politiky písemné zprávy – československých tajných služeb (konkrétně Státní bezpečnosti a Obranného zpravodajství), které pronikly do amerického zpravodajství prostřednictvím konfidentů a také díky loupežím v prostorách americké legace. A tak nám příslušná kapitola („Nadějné vyhlídky, ztracené iluze. Americké zpravodajské služby v poválečné Praze“) neříká příliš o obsahu zpráv, které američtí špióni dodávali svým nadřízeným ve Washingtonu. Nedozvídáme se mnoho ani o aktivitách, jež chystali, aby „porazili“ komunisty – či zda takové plány vůbec existovaly. Nic z toho nebude možné, dokud nebudou v úplnosti přístupné archivy amerických zpravodajských služeb z poválečného období.

Paradoxně asi nejimpresivnější americkou „tajnou“ vojenskou operací na československém území po válce byla známá „štěchovická aféra“ z února 1946. Lukeš i tady zcela ignoruje výsledky českého a slovenského výzkumu,³² přesto však velmi čtivou formou zachycuje jednak neschopnost československých úřadů, které nejprve vůbec nezareagovaly na informace o dokumentech získané od Francouzů a poté nedokázaly zastavit dvoudenní operaci pěti vozidel americké armády v srdci země, ale rovněž amatérismus samotných Američanů, když se velitel operace kapitán Steven M. Richards nechal zatknout v luxusním hotelu Praha, poté co pětistunový náklad nacistických dokumentů překročil hranici americké okupační zóny v Německu. Hodnota takto získaných (a později vrácených) dokumentů se ukázala jako minimální, ale následky celého incidentu pro image Spojených států a s nimi celého Západu v Československu byly pouhé tři měsíce před volbami katastrofální (s. 162–169). S podobným espritem Lukeš popisuje zásadní podporu, již pracovníci amerického velvyslanectví poskytli řadě československých osobností

32 Viz KAPLAN, Karel: Případ štěchovický archiv. In: TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (ed.): *Historik v soudobých dějinách: Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2008, s. 89–118; MICHÁLEK, Slavomír: Kovbojská akcia Američanov: Štěchovický případ z roku 1946. In: *Historie a vojenství*, roč. 60, č. 1 (2011), s. 4–23.

v čele s předsedou národních socialistů Petrem Zenklem v jejich snaze uniknout v měsících po komunistickém převratu z Československa na Západ, jakož i protiakce a provokace Státní bezpečnosti (s. 274–304).

Kromě těchto zpravodajských kapitol je však pro mě kniha *Československo nad propastí zklamáním*. Snad se může zdát impresivní těm, jejichž vhled do tohoto „nově objeveného“ tématu je nutně limitovaný. Nezbytně se to týká i předních historiků studené války, k jejichž zásadním pracím chovám značný respekt a jejichž pochvalné komentáře zdobí zadní obálku knihy (Norman M. Naimark, Timothy Snyder, Vojtěch Mastný a také Mark Kramer, který však měl před vydáním anglické verze knihy možnost přečíst si jen kapitoly týkající se americké zpravodajské činnosti v Československu). Naopak pro ty, kteří strávili dlouhé roky detailním studiem úlohy jednotlivých velmocí v postupném procesu československého začleňování do sovětského bloku, se asi nutně jedná o knihu pochybné hodnoty, jež je z větší části repetitivní ve vztahu k předchozímu historickému výzkumu, autorem blaho-sklonně ignorovanému, a poznamenaná řadou zásadních chyb a mylných tvrzení.

Zároveň je zcela namístě po zásluze uznat, že kniha Igora Lukeše je napsána mimořádně čtivým způsobem. Její autor dobře ví, jak sestavit poutavé vyprávění. Ba dokonce bych řekl, že v tomto směru nejspíš nemá mezi českými historiky soudobých dějin konkurenci. Celé dlouhé pasáže se tak skutečně čtou jako poutavý román. Vzhledem ke všem chybám, omylům a metodologickým proviněním, jichž se Igor Lukeš v knize dopustil, mě však při čtení znovu a znovu napadalo, že by snad bylo vhodnější, aby právě do oblasti historického románu napřel do budoucna své autorské úsilí.